

До спеціалізованої вченої ради
Д. 41.086.04 з захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня кандидата (доктора)
юридичних наук в Національному
університеті «Одеська юридична академія»

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Грушко Мальвіни Валеріївни
«Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму
військовополонених», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право**

Актуальність теми дисертації. Сьогодення демонструє зміну природи збройного конфлікту, з'являються гібридні, асиметричні війни, відбуваються зміни в суб'єктному складі учасників збройних конфліктів, стирається грань між тероризмом і збройним конфліктом, що у свою чергу вимагають адаптації міжнародного гуманітарного права до реалій міжнародних відносин. Особливістю згаданого є необхідність створення та модифікації існуючих механізмів захисту жертв війни, серед яких військовополонені, які є однією із традиційних категорій. Незважаючи на те, що інститут воєнного полону має давню історію та відносно високу ступень реалізації у сучасних збройних конфліктах, його нормативно-правове забезпечення потребує щільного вивчення та удосконалення з урахуванням особливостей сучасних збройних конфліктів.

Агресія Російської Федерації проти України та окупація частини території нашої держави породжують нагальну потребу застосовувати весь потенціал міжнародного гуманітарного права для захисту жертв війни. На це важливе та благородне завдання направлено дисертаційне дослідження М. В. Грушко, яке є вельми актуальним в сучасних умовах. Важливе значення мають міжнародні та внутрішньодержавні механізми захисту військовополонених та питання імплементації норм інституту воєнного полону в законодавство України. Тому, безсумнівно, дослідження має як теоретичне так і практичне значення для України.

Як справедливо відзначає дисертант, ситуація, що склалася на сході Луганської та Донецької областей та в Криму 2014-2015 років, тобто військова агресія та окупація припускають застосування інституту воєнного полону та механізмів захисту українських військовополонених у разі кваліфікації збройного конфлікту як міжнародного та застосування гарантій, якими можуть користуватися затримані та інтерновані особи при кваліфікації збройного конфлікту як неміжнародного (с. 6). Практичне значення мають питання, що досліджується дисертанткою, кваліфікації ситуації на сході України та в Криму у контексті міжнародного гуманітарного права (170-173), та щодо можливості та умов поширення статусу військовополоненого в період інтернаціоналізованого збройного конфлікту (176).

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. складають основу сучасного міжнародного гуманітарного права з питань міжнародно-правового регулювання режиму воєнного полону. Вони є кодифікацією принципів та норм, які в систематизованому вигляді регулюють таку важливу сферу міждержавних взаємин як воєнний полон (106).

Важливим, і таким, що має практичну направленість, є системний аналіз механізмів імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство України (209). На думку дисертанта, міжнародні зобов'язання України щодо поводження та захисту військовополонених знайшли достатній рівень імплементації у законодавстві України. Ця обставина не знімає необхідності посилення роботи з поширення знань серед військовослужбовців, особливо в умовах мобілізації, та інших категорій (перш за все, юристів), з питань міжнародного гуманітарного права взагалі, та поводження та захисту військовополонених, зокрема (224).

Враховуючи вищенаведене, констатуємо важливість дослідження становлення правил поводження з військовополоненими, розвитку доктрини міжнародного права щодо захисту військовополонених, генези нормативного

змісту інституту воєнного полону в міжнародному гуманітарному праві, міжнародно-правових механізмів захисту військовополонених, імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство України. Саме такі важливі для науки й держави завдання поставила перед собою дисертантка і здебільшого успішно з ними впоралася.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» «Прогресивний розвиток міжнародного права в умовах глобалізації правового простору» на 2011–2015 рр., що є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (номер державної реєстрації 0110U000671).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. М. В. Грушко здійснила своє дослідження на працях юристів, що спеціалізуються на міжнародному гуманітарному праві, міжнародному кримінальному праві. Загальний контекст розгляду становлення та специфіки міжнародно-правового режиму військовополонених створено завдяки роботам представників науки міжнародного права. Так, питання міжнародно-правового режиму військовополонених стали об'єктом дослідження таких радянських юристів-міжнародників як В. В. Алешин, І. М. Арцибасов, І. П. Бліщенко, І. І. Карпець, А. П. Мовчан, Г. І. Тункін, Д. І. Фельдман. У зарубіжній літературі питання міжнародно-правового захисту жертв війни висвітлювалися в дослідженнях Я. Броунлі (I. Brownlie), Ф. Бунйона (F. Bugnion), Х.-П. Гассера (H. P. Gasser), Фр. Кальсховена (Fr. Kalshoven), Фр. де Мулінена (F. de Mulinen), С. Нахліка (S. Nakhlik), Л. Оппенгейма (L. Oppenheim), Ж. Пікте (J. Pictet), О. І. Полторак (A. Poltorak), В. В. Пустогарова, В. Сломансона (W. Slomanson), Ч. Хайда (C. Hyde), Р. Хігінса (R. Higgins), А. Шлезінгера (A. Schlesinger) та ін. Серед українських

учених окремі питання воєнного полону досліджували у своїх роботах В. П. Базов, М. М. Гнатовський, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, В. М. Репецький, Х. П. Ярмакі та ін.

Автор дисертації детально проаналізувала і дала правову оцінку міжнародним нормам, практиці міжнародних судів та трибуналів, а так само й національним імплементаційним актам та судовій практиці, які складають зміст міжнародно-правового режиму військовополонених. Це дає змогу більш детально розглянути інститут воєнного полону не тільки доктринально, а і його правозастосовну еволюцію, що дозволило зробити законодавчі пропозиції щодо удосконалення національного регулювання статусу, поводження, захисту військовополонених.

М. В. Грушко ґрунтовно досліджує імплементаційні механізми міжнародно-правового захисту військовополонених та проаналізувала рівень утілення міжнародно-правових норм у законодавство України та їх реалізації в умовах окупації частини території України та зовнішньої агресії. Нею здійснений загальнотеоретичний аналіз об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на ефективність імплементації міжнародного-гуманітарного права на внутрішньодержавному рівні (с. 226). Це дало змогу системно та послідовно викласти шляхи удосконалення процесу імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство для підвищення ефективності міжнародно-правового захисту військовополонених (с. 227). В свою чергу, запропонований автором підхід дозволив прийти до висновків щодо необхідності внесення змін до Бойового статуту сухопутних військ Збройних Сил України. Частина III «Взвод, відділення, екіпаж танка», Воєнної доктрини України та інших нормативно-правових актів України (с. 228, 229).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Поставивши собі за мету створення науково-концептуальних основ становлення міжнародно-правового режиму

військовополонених, його особливостей та застосування в сучасних умовах (с. 7), автор дисертації послідовно й виважено підійшов до її досягнення. Текст роботи викладений логічно, стилістика є лаконічною й науковою. У роботі використано досить велику емпіричну базу, що свідчить про наукову спроможність і самостійність дослідження. Визначивши основні риси та структурні елементи інституту воєнного полону та виявивши прогалини і недоліки в його сучасному міжнародно-правовому регулюванні, автор тим самим зробив внесок у наукову юридичну систему.

Висновки, отримані дисертантом у ході дослідження, є обґрунтованими й достовірними.

Так, автор стверджує, що правові норми, що регулюють поведження з полоненими мають давні коріння та генетичний зв'язок з нормами поведження з полоненими у первіснообщинних племен (с. 84). Дослідниця зазначає, що античний період відрізняється від давніх часів якістю та об'ємом регулювання поведження з полоненими, отже виникає ряд звичаїв, які стосуються саме воєнного полону (с. 84). Автор також пропонує періодизацію становлення інституту воєнного полону в системі міжнародного гуманітарного права. Також проводиться ретельне дослідження дефініцій «військовополонених» та «воєнний полон». Дослідниця прогнозує, що наступними проблемними темами міжнародно-правових досліджень в західній доктрині стануть дослідження режиму воєнного полону під час конфліктів в Сирії, Іраку та Ємені (с. 40).

В дисертації визначається, що інститут воєнного полону має свою структуру, котра складається з норм та принципів поведження з військовополоненими, які утворюють режими та підінститути (72). Констатується, що інститут воєнного полону є універсальним інститутом (с. 81). Так, дисертантом справедливо зазначається, що нормативного визначення «режиму воєнного полону» в жодному міжнародному документі не дається (с. 79). Це в свою чергу дає можливість дисертантці розкрити доктринальні підходи щодо режиму воєнного полону. Автор успішно розкриває зміст інституту воєнного полону, як нормативно-правове закріплення режиму

поводження та захисту військовополонених, а також міжнародних механізмів імплементації зазначених норм та відповідальність за їх порушення (с. 83).

Автор цілком справедливо зауважує, що збройна боротьба стає децентралізованою, відрізняється від відкритої міждержавної конфронтації попередніх періодів (с. 109). Важливою є теза щодо питання консолідації звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених нині не розв'язана (с. 115).

Досліджуючи загальний режим поведінки та захисту військовополонених автор, прийшла до висновку, що військовополонені зберігають свій правовий статус з моменту полонення до звільнення або репатріації, а також жодні заходи сторони, яка їх утримує не можуть привести до втрати ними цього статусу під час полону (с. 152). Дослідниця розглядає спеціальні режими захисту жінок-військовополонених та дітей. Так, незважаючи на формальне закріплення питань поліпшення становища жінок-військовополонених, залишається проблема їх фактичного дотримання, оскільки сьогодні жінки є найменш захищеними саме під час збройного конфлікту (с. 159).

Слушною є думка автора, що для підвищення ефективності внутрішньодержавних механізмів кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів необхідна гармонізація внутрішньодержавних норм, що регламентують відповідальність за вчинення воєнних злочинів, та їх приведення у відповідність з міжнародними стандартами (с. 226). Розвиваючи цю думку, автор вказує, що таким міжнародним стандартом є п. 2 ст. 8 Римського статуту МКС. Зокрема, саме у такий спосіб необхідно імплементувати норми щодо відповідальності за порушення правил поведінки з військовополоненими, та забезпечити ефективний захист міжнародного гуманітарного права внутрішньодержавними кримінально-правовими інструментами.

Практичне значення одержаних результатів. Висока якість дисертаційного дослідження М. В. Грушко цілком логічно зумовила її

практичну значущість. Матеріали дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для поглиблення наукових знань і створення необхідної теоретичної бази міжнародно-правового режиму військовополонених; у науково-освітній діяльності – для підготовки та вдосконалення навчальних та навчально-методичних підручників, при викладанні у вищих навчальних закладах таких нормативних дисциплін і спецкурсів як «Міжнародне публічне право», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародне кримінальне право»; у практичній (правотворчій) діяльності – для розробки нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань поводження та захисту військовополонених; у діяльності державних органів, що мають відповідні повноваження з імплементації міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права.

Зауваження за змістом дисертації. Водночас, хотілося б звернути увагу на ті положення та висновки дисертантки, які є недостатньо обґрунтованими або такими, що вимагають додаткового уточнення та більш повного розкриття:

1. Автор відокремлює інститут воєнного полону (с. 70) та розглядає його як систему договірних та звичаєвих міжнародно-правових норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з перебуванням військовополонених під владою супротивної сторони в міжнародному збройному конфлікті, щодо забезпечення належного захисту таких осіб, яке винесено у новизну та висновки роботи (с. 10, с. 230), з відокремленням у структурі цього інституту деяких підінститутів: початок полону, місце та порядок тримання військовополонених, склад адміністрації та її компетенція, режим праці та відпочинку, відповідальність військовополонених (дисциплінарна та кримінальна), кінець полону (с. 71). На нашу думку, це хоча традиційний, але дещо вузький погляд на систему міжнародно-правових норм, що регулюють питання поводження та захисту військовополонених. Так, на с. 71-72 дослідження міститься більш глибокий та детальний аналіз поняття та структури інституту воєнного полону. Було б доцільним вказати на можливі альтернативні, комплексні представлення щодо інституту воєнного полону, з точки зору механізмів захисту військовополонених та імплементаційних засобів реалізації положень міжнародно-правових норм.
2. Розглядаючи джерельну основу інституту воєнного полону (с. 80-83), досліджуючи його нормативний зміст у підрозділах 2.1, 2.2 та 2.3,

дисертантка доволі обґрунтовано досліджує договірні та звичаєві джерела міжнародного гуманітарного права. Щодо звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права про відповідність основам міжнародного права прав людини мова йде на с. 112-113. Автор вказує, що «Доктрина МП, зокрема Ф. Кальсховен, навіть виділяє право Нью-Йорка, тобто сукупність Резолюцій, прийнятих ГА ООН в 60-70 роки XX ст., зміст яких пов'язаний з повагою прав людини в період ЗК, як один з напрямків МГП» (с. 116). По-перше, наскільки є припустимим вважати рекомендаційні за своїм характером резолюції ГА ООН правом («правом Нью-Йорка»)? По-друге, наскільки є поширеною практика залучення основних джерел права прав людини до захисту прав військовополонених та джерел МГП в практиці регіональних судів з прав людини?

3. З урахуванням пропозицій дисертанта щодо удосконалення положень кримінального законодавства України, мало би сенс проведення більш детального дослідження положень іноземного законодавства з питань кримінальної відповідальності за порушення правил поведінки з військовополоненими у порівняльному аспекті, з точки зору імплементації міжнародних стандартів, та практики з цього питання. Також важливим є стан змін у Кримінальний Кодекс України щодо відповідальності за воєнні злочини. Це питання здобувачу варто висвітлити детально під час публічного захисту дослідження.
4. Видається слушним та своєчасним дослідження внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поведінки та захисту військовополонених в Україні (підрозділ 3.4). Дисертантка вказує на «слабкість організаційно-правового механізму імплементації МГП» в Україні (с. 210). Автор запропонувала деякі законодавчі пропозиції щодо Закону України «Про оборону України» (повноваження КМ України у сфері оборони, ст. 9; основних функцій Міністерства оборони України, ст. 10); стосовно імплементації норм МГП та контроль за неухильним дотриманням положень МП щодо захисту жертв війни (с. 212) та щодо забезпечення заходів по захисту, допомоги та визволенню українських військовополонених та затриманих у ході збройного конфлікту осіб (с. 217-218). На нашу думку, важливі системні зміни у цьому питанні. Тому виникає питання: що необхідно зробити для удосконалення організаційно-правового механізму імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні?

Попри наведені зауваження можна констатувати, що вони носять дискусійний та рекомендаційний характер та жодним чином не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження М. В. Грушко. У ньому отримано достовірні та ретельно обґрунтовані висновки, які в цілому

вирішують актуальне наукове завдання – створення науково-концептуальних основ становлення міжнародно-правового режиму військовополонених, його особливостей та застосування в сучасних умовах. Низка положень роботи мають ознаки наукової новизни, зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертаційного дослідження, яке, у свою чергу, відповідає вимогам паспорту спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані автором. Вони обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», розглядалися на науково-практичних семінарах, круглих столах, міжнародних і всеукраїнських конференціях та достатньо повно викладені у 24 публікаціях, серед яких 6 статей в наукових фахових виданнях з юридичних наук, дві в зарубіжних виданнях, а також 16 інших публікаціях. Дисертація та автореферат написані науковим стилем літературної української мови, оформлені відповідно до вимог, які висуваються МОН України до робіт такого рівня.

Усе це дає можливість констатувати, що представлене до захисту дисертаційне дослідження «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його автор – Грушко Мальвіна Валеріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Національного університету
Державної податкової служби України

Л. Д. Тимченко

05 листопада 2015 р.

